

פירוש "פסאודו-רש"י" למגילת רות (כ"י פירנצה – רכישות ומתנות 121)

מהדיר: ברוך אלסטר, מכללת גבעת ושינגטון

המהדורה מוקדשת לרעייתי רות

פירוש זה מופיע בכתב יד הכולל חמש מגילות והפטרות עם פירוש. בהפטרות, באסתר ובאיכה מדובר בפירוש רש"י, ואילו בשה"ש, ברות ובקהלת מדובר בפירוש אחר. בספריית פירנצה קוטלג הפירוש בכתב היד כולו כאילו הוא של רש"י, אך ברור לחלוטין שלא מדובר בפירוש רש"י עצמו – פירושי רש"י לספרים אלה קיימים בידינו, והפירוש בכתב היד אינו מתאים לשיטתו¹. בשלוש המגילות מדובר בפירושי פשט מובהקים, הקרובים בשיטתם לרשב"ם או לר' יוסף קרא². כדי לא להכריע בינתיים בשאלות הזיהוי, אעדיף כאן לכנות את שלושת הפירושים "פסאודו-רש"י".

להלן נוסח כתב היד, כולל פתיחת קיצורים. מקומות שבהם קיים ספק לגבי פתיחת הקיצור, רשמתי בהערות השוליים. הניקוד והפיסוק שלי, אלא אם מצוין אחרת בהערות השוליים. מראה המקומות והחלוקה לפרקים ולפסוקים שלי. במקומות בהם הנוסח נראה מוטעה באופן ברור, שיניתי בגוף הטקסט, והערתי על כך בהערות השוליים. בכלל, הערות השוליים עוסקות בענייני נוסח בלבד. אני מודה להלל נובצקי, שביקש ממני להעלות מהדורה זו לאתר; ולספריה הלאורנטיאנית בפירנצה, שהסכימה לכך; ולצוות המכון לתצלומי כתבי יד עבריים בספריה הלאומית בירושלים, שם עבדתי בפועל על העתק כתב היד, המופיע אצלם בסרט מס' 18007. מבוא מקיף יותר למהדורה זו תעלה לאתר בע"ה לאחר שאסיים את ההדרת הפירושים לקהלת ולשה"ש מכתב יד זה.

פרק א

(א) שפוט וגומ'. ספר זה לא נכתב אלא להודיע ייחוסו של דוד ומלכי יהודה: **ויהי בימי שפוט השופטי'**, ואין מלך בישראל, **ויהי רעב**, ומתוך כך חזרה רות עם נעמי, שממנה נולדו³ המלכים, כמו שמסיים בסוף; ולהודיע חיבתן של גרים, שזוכים למלוכה. **(ב) אפרתים.** מבית לחם, ששמו

---

¹ מי שגילה לראשונה שמדובר בפרשן אחר שאינו רש"י הוא דב ולפיש, "ביבליוגרפיה מוערת של הפרשנות היהודית על שיר השירים מימי-הביניים", בתוך: ש' יפת (עורכת), **המקרא בראי מפרשיו: ספר זיכרון לשרה קמין**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 518-571, §2.ג.11.

² הפירושים לשה"ש ולקהלת הם במובהק מבית מדרשו של רשב"ם. ראו בעבודת הדוקטור שלי, **אהבה אנושית וזיקתה לאהבה רוחנית בפרשנות היהודית לשיר השירים**, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ז, עמ' 14-16, במיוחד הע' 51. לגבי רות, אני מסופק אם הפירוש קרוב יותר לשיטת רשב"ם או ר"י קרא.

³ בכתב היד: נולדה.

אפרת, דכתיב "ותמת רחל בדרך אפרת היא בית לחם"⁴ (ברי ל"ה, יט). **ויהיו שם**. שם נשתהו עד שמיתו. **(ד) נשים מואביות**. שלא נתגירו, כדברי התרגום, ולפיכך מיתו. **(יב-יג) כי אמרתי יש לי תקוה**. אם אמרתי לתקות נישואין, ואף מיד נשאתי, ואף אם כבר ילדתי בנים, **הלהן⁵ תשבירנה** ותקוינה עד אשר יגדלו – כמו "שברו אל⁶ יי אלוהיו" (תהי קמ"ו, ה) – כאשר לְכֶם קטן עד שיגדל? **תעגנה**. מגזרת ענה עלה עשה הוא, שיאמר מן עשה "אשר לא תעשינה" (ויי ד', ב ועוד), אף מן עגה **תעגנה**. ופתרונו לפי עניינו, לשון מניעה ועיגון, אך אין לו חבר בתורה – **הלהן תאסרנה** ותחדלינה לבלתי היות לאיש? **מר לי מאד מכס**. יותר מכס, שהרי יצאה בי יד השם, אבל אתן תמצאו מנוחה אשה בית אישה. **(יד) ותבכינה עוד**. פעם שנייה, כדכתיב "ותשאן קולן ותבכינה" (לעיל פס' ט). **(יז) באשר תמותי**. במקום שתמותי. **ושם אקבר**. במערה שקוברין בני משפחה. **(כא) ענה בי**. העיד בי עונותי, כמו "אם עונינו ענו בנו" (יר' י"ד, ז), "ושפתיך יענה⁷ בדך" (איוב ט"ו, ו), "לא תענה ברעך" (שמי כ', יג).

---

⁴ בנוסחנו: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם.

⁵ בכתב היד נוספה פה המלה "תעגנה", שאינה מתאימה להקשר כאן בפסוק, ולא לפירוש "תעגנה" לפי פרשנו בהמשך דבריו, ונראית כחזרה מחמת הדומות.

⁶ בנוסחנו: על.

⁷ בנוסחנו: יענו.

פרק ב

(א) מודע. קרוב, "מודע לבינה"⁸ (משי' ז', ד). (ה-ז) למי הנערה הזאת. לפי שעד עתה לא נראית במלכות. ותאמר אלקטה נא. כך אמרו לו הקוצרים. זה שבתה הבית מעט. אתמול שבה, לא שָׁבְתָה בבית כי אם מעט, לילה אחד, לכן לא ראיתיה עד עתה. (ט) לבלתי נגעך. כדרך שרגילין מן השדה רוב הבאים עד שיקצור השדה, ואחר כך יבואו העניים ויקחו לקט שכחה ופיאה. וצמית. "ולצמאי ישקוני חומץ" (תה' ס"ט, כב). אבל הא'⁹ חסירה, כמו "חבי כמעט רגע" (יש' כ"ו, כ) מלשון "יחד חובאו עניי ארץ" (איוב כ"ד, ד)¹⁰, וכן הרבה. (יד) ותשבע ותותר. להגיד עין יפה של בועז, שאף על פי ששני ריעבון היו עד עתה, נתן לה יותר משבעה. וגם הוצרך לכתוב בשביל שכתב כן לפני "את אשר הותרה משובעה" ותתן לחמותה.¹¹ (טו) גם בין העמרים תלקט. שרגילין¹² הקוצרים למנוע¹³ העניים ללקוט את הלקט של עניים עד שיאספו העמרים, פן יקחו מן העמרים. (טז) שול תשולו לה. לשון שלל הוא, כמו מן סבב "יסבו" (איוב ט"ז, יג), מן שמם "ישומון"¹⁴, מן בלל "בלתי בְּשָׁמֶן רַעְנָן" (תה' צ"ב, יא). והוא לשון השלכה, שגם הוא לשון שלל ומלקוח, שכולן לשון לקיחה וטילטול ממקום למקום. ואינו מלשון "שֶׁל נֶעְלִידָ" (שמי' ג', ה) כי הוא מגזרת עשה בנה צוה כלה נשא נסה, שיאמר מן צוה "צו",¹⁵ "נס"¹⁶ את עבדיך" (דני' א', יב) מן נסה. וגם "אל"¹⁷ תשלה אותי" (מ"ב ד', כח) אינו, שאינו מגזרת שלה עשה אלא מגזרת שלל, כמו שפירשתי, שאם כן היה לו לומר שֶׁלָה תִשְׁלוּ במשקל דגש, כמו מן צו "תִצְוָה" (שמי' כ"ז, כ), או שֶׁלוּ תִשְׁלוּ במשקל¹⁸

⁸ בכתב היד: מודע לנו. אלא שאין לזה משמעות בהקשר זה. אמנם ניתן לטעון שיש כאן שיבוש של "מדעתנו" (רות ג', ב), אולם מסתבר יותר שמדובר בציטוט מספר משלי, "מודע לבינה" (ואולי "לנו" מהווה שיבוש של הקיצור "לבי"), שהרי מ"מדעתנו" לא ניתן להוכיח ש"מודע" הוא "קרוב", שזה מה שפרשנו מנסה לעשות כאן. לעומת זאת הפסוק במשלי בנוי כתקבולת, בה הצלע הראשונה היא "אָמַר לַחֲכָמָה אֲחֹתִי אֶתִּי", כך שדווקא פסוק זה מהווה ראיה לדברי פרשנו. וכך אכן מפרשים גם ר"ק (נוסח א) וראב"ע, על סמך הפסוק ממשלי.

⁹ בכתב היד: הי'. תוקן לפי ההקשר.

¹⁰ בכתב היד: עצי השדה (במקום "עניי ארץ"). המלה "עניי" קרובה מבחינה גרפית ל"עציי", ומשם קצרה הדרך לתיקון מסברה של המלה הבאה אחריה.

¹¹ להלן פס' יח. בנוסחנו: וַתִּצְאָ וַתִּתְּרָלָה אֶת אֲשֶׁר-הִוְתָּרָה מִשְׁבָּעָה.

¹² בכתב היד מלה זו הוכפלה, ללא סימני מחיקה ברורים.

¹³ בכתב היד: למנועה. הה"א מסומנת למחיקה.

¹⁴ נראה שהכוונה היא למלה "שָׁמוֹן" (תה' מ', טז; איוב י"ז, ח). לא מצאתי במקרא מלה דומה עם נו"ן סופית.

¹⁵ בכתב היד: מן צו צוה, מה שאינו מתאים להקשר. מן השורש נגזרת מלה בצורת הקיצור, ולא להיפך.

¹⁶ בנוסחנו: נס נא.

¹⁷ בנוסחנו: לא.

¹⁸ בכתב היד נוסף כאן, בחזרה מחמת הדומות, שלוש מלים שסומנו למחיקה: דגש כמו מן.

"עֲשֵׂה תַעֲשִׂי" ¹⁹ במשקל רפי. מן הצבתים. במשקל ייאביל"ש, הצבתים מאספים ועושים מהם עמרים. (יז) ותחבט. כמו "חובט חטים" (שו' ו', יא), דשה במקל. (יח-יט) ותביא לחמותה ²⁰ את אשר ליקטה. ולפיכך אמרה יהי מכירך ברוך. (כא-כב) גם אמר לי ²¹ עם הנערים אשר לי תדבקין. יש מדקדקין, כי בעז לא אמר לה כן, אלא "וכה תדבקי" עם נערותי" (לעיל פס' ח), והיא אומרת עם הנערים! אלא לראות אם תמחה בידה: אל תדבקין עם הנערים כי אם עם הנערות. ואם כדברי הפותרים כך, אם כן סיפר הכתוב בגנותה של רות! אלא נראה לי שגם רות אמרה ²² כדברי בועז, שאמר לה "וכה תדבקין עם נערותי" כדי שיהו "עיניך בשדה אשר יקצורו" (פס' ט), והיא לא חששה להגיד אלא עיקר הטובה שאמר לה. ²³ וכשאמרה לה נעמי "ברוך הוא לי" אשר לא עזב חסדו" (פס' כ), השיבה לה רות כלתה: עדיין טובה אחרת שעשה לי מלבד שהשביעני, שלקטתי היום גם "ויהי כאיפה שעורים", שאמר לי, כל ימי הקציר אלך אחר הקוצרים אשר לו. וגם נעמי שאמרה טוב בתי, לא נתכוונה אלא שתלך אחר שהקוצרים, כמו שאמרה היא. וכן מוכיח, שהרי נעמי פירשה הדבר וטעמו ולא יפגעו בך בשדה אחר. לא ²⁴ יפגעו. יגרשוך, דוגמת "פגע בו" דיואב (מ"א ב', כט). ²⁵ (כג) ותשב את חמותה. אחר כלות הקציר, שלא יצאה העיר ללקט, נשתהת בבית אצל חמותה. ומתוך שהיתה בטילה עכשיו, אמרה לה "הלא אבקש ²⁷ לך מנוח" (להלן ג', א) – בעל.

---

¹⁹ אין בנוסחנו פסוק כזה. מדובר בהטיה לנוכחים של פסוקים כמו "עשה תעשה" (ש"א כ"ו, כה) או "ועשה תעשינה" (יר' מ"ד, כה).

²⁰ בנוסחנו: "ותרא חמותה".

²¹ בנוסחנו: "כי-אמר אלי".

²² בכתב היד מלה זו אינה ברורה דיה. במבט ראשון נראה לקרוא 'איא', צירוף חסר משמעות. מבחינה גרפית, ייתכן מאד שזהו שיבוש של "אמי" (עם הגרש כסימן קיצור), מה שמתאים מאד גם בהקשר.

²³ כאן נוסף בכתב היד בחזרה מחמת הדומות: "כה תדבקי" עם נערותי כדי שיהיו עיניך בשדה אשר יקצורו".

²⁴ בנוסחנו: ולא.

²⁵ התרגום נוקט כאן במלה "יְעָרְוּ", שמשמעה להיפגש או לבוא במגע (יסטרוב; סוקולוף ערך "ערע"). פרשנו קרוב יותר לר"י"ק נ"ב, שגם הוא מפרש את המלה כבעלת קונוטציה שלילית, אבל עדינה יחסית: "לא יעמדו נגדך לעבדך".

²⁶ סידרתי קטע זה בפרק ב לפי ד"ה, אבל למעשה יש כאן דיבור שממשיך לפרק ג' פס' א.

²⁷ בכתב היד: אבקשך, כשהכ"ף מסומנת למחיקה.

פרק ג

(ג) **שמלותיך**. המיוחדים, כגון של שבת. צותה לה חמותה להתקשט ולהתנאות, להראות לו שהיא אהובתו. (ז) **בקצה הערימה**. שלא היה שם כי אם לבדו. **ותגל**. כמו ותגלה. "ותכס בצעיף" (בר' ל"ח, יד) כמו ותתכסה²⁸. "ותכס את ארץ מצרים" (שמי' ח', ד) כמו ותכסה. (ח) **ויחרד האיש וילפת**. שהרגיש שיש ברייה למרגלותיו. **וילפת**. ויתנענע למשש בה למשש מה זה²⁹, וכן "וילפת מששו" (שוי' ט"ז, כט), "ילפתו ארחות דרכם" (איוב ו', יח).³⁰ **והנה אשה שוכבת**. כשנלפת ומשש מצא אשה שוכבת למרגלותיו. (ט) **ופרשת כנפיך על אמתך**³¹ לישא אותי, **כי גואל אתה** ומנהג עמי במי שאין לו בנים ליקח אלמנה אחת מקרובותיו ליירש את הנחלה, דוגמת ייבום באשת אחיו, שהוא מן התורה, לקיים על נחלתו ועל שמו, והרי כאילו לא נמחה שמו של מת מישראל. (י) **היטבת חסדך האחרון מן הראשון** שאהבת חמותך עד "כי המות יפריד" (לעיל א', יז). וזה האחרון שאתה³² רוצה להנשא לזקן כמותי. אבל על שבאת לחסות תחת כנפי השכינה, על זה לא³³ אמר **היטבת חסדך**, לפי שהנאתה וטובתה הוא זה. אבל להנשא לזקן, אין זו הנאת נשים. (יא) **אל תיראי בלבך לומר**: עתה יחשביני בועז לזונה. שהרי הכל מכירין בך **כי אשת חיל את** וצנועה. (יג) **אם יגאלך טוב**. כלומר טוב הדבר אם יגאל אותך. ויש אומרים שם הגואל, טוב היה שמו. (יד) **ויאמר לנערו אל יודע כי באה וגומ'**. (טו) **שש שעורים**. שש מדות, כנגד קבין או סאין. **המטפחת**. כמו "המטפחות והחריטים" (יש' ג', כב). **ויבא העיר**. בועז. (טז) **מי את בתי**. לפי שעדיין בקר היה, "בטרם יכיר איש את רעהו" (פס' יד).

---

²⁸ בכתב היד: ותתכסי.

²⁹ ייתכן שהמלה "בה" מסומנת למחיקה, מה שאומר שהנוסח צריך להיות: ויתנענע למשש מה זה. אבל המשפט מובן גם כך וגם כך.

³⁰ בכתב היד: ילפתו ארחות רב דרכם. אמנם אין סימן מחיקה במלה 'רב', אבל נקל לשער שמדובר בטעות של העתקת חלק מהמלה 'דרכם'.

³¹ בנוסחוננו: אַמְתְּךָ.

³² כך בכתב היד.

³³ המלה "לא", המתחייבת מההקשר, נוספה בכתב היד מעל השורה.

פרק ד

(א) ובעז עלה השער לאחר שבא אל העיר. **פלוני אלמוני**. הוא הזכיר שם האיש, אבל הפסוק אין חושש להזכיר שמו, כי אין אנו צריכים לידע מי הוא, והכתוב מכנהו כך, וכן "אל מקום פלוני אלמוני" דבן הדד (מל"ב ו', ח), וכן "לפלמוני המדבר" (דני ח', יג), וכן "למה תשאל לשמי והוא פלאי" (שוי"ג, יח) – דבר מופלא ומכוסה, ויונתן תרגם (שמ"א כ"א, ג; מל"ב ו', ח) "כסי וטמיר".

(ב) עשרה אנשים.³⁴ לפי הפשט, כדי לפרסם הדבר, כמו בתלמוד "אייתי לי עשרה ואמר לך באנפיהו המזכה לעובר קנה" (ב"ב קמב ע"ב). **(ה) להקים שם** אחיו כמנהג העולם לקחת אשתו ונחלתו. **(ו) פן אשחית את נחלתי**. תרגם רב יוסף "ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למיפרק על דאית לי³⁵ איתתא ולית לי רשו למיסב אחרנייתא עלה דילמא תהי לי למצו בביתי ואנא מחבל ית נחלתי פרוק לך את דלית לך איתתא ית אחסנתי ארום לית אנא יכיל למיפרק". קרוב לפשט הוא זה, אך עדיין יש לומר, כי מאחר שאינו מצוה מן התורה, גנאי הוא להקים שם המת ולהיות במקום המת, כמו שמצינו באונן "וידע... כי לא לו יהיה הזרע" (ברי' ל"ח, ט). **(ז) הגאולה**. כשגואל אדם דבר מחבירו, ועדיין לא בא ברשותו של קונה, מועיל לו הקניין כאילו היא³⁶ ברשותו של קונה, ולא יכול המקנה לחזור בו. **התמורה**. שמחליף שור בחמור, ומשך את החמור, ועדיין לא משך חבירו את השור, הרי הוא בחזקתו על ידי קניין, אף על פי שלא משך בשור. **שלף איש נעלו**. "אטלע גבר ית נרתיק ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה". **וזאת התעודה בישראל**. וכן היו נוהגין בית ישראל למיקני חד מן חבריה קדם סהדיא, כתרגומו.³⁷ **(ח) וישלף נעלו**. "ואטלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקני מיניה". ונראין דברי התרגום, שאם נעל של רגל, היה לו לכתוב לשון חליצה, כדכתיב "וחלצה נעלו מעל רגלו" (דבי כ"ה, ט). **(י) ולא יכרת שם המת**. כך היה מנהג, אף על פי שאינו מצוה כי הכי באשת איש שאין לו בנים. **(יא) ועשה חיל באפרתה**. כלומר בעיר הזאת. **וקרא שם**. שיצא טוב בישראל על מעשיך ועל זרעך. **(יב) כבית פרץ**. לפי שבועז ממשפחת פרץ, כדכתיב בסוף הספר (להלן פסי' יח-כא). **אשר ילדה תמר**. שהיתה אשה נכריה כזאת. **(יד) ותקרא³⁸ שמו**. יגדל שמו. **(יז) ותקראנה שמו עובד**. כפי דבריהן **יולד בן לנעמי**, לכך קראו שמו עובד, שיעבד את נעמי ויכלכל את שיבתה. שכן בכל מקום היו קוראין השם על שם האמירה שהיו אומרין: "כי ראה י"י בעניי" (ברי' כ"ט, לב), על כן קראה שמו ראובן; "כי שמע י"י כי שנואה אנוכ"י" (שם לג), על כן קראה שמו שמעון. **הוא עובד אבי ישי ואבי דוד**. וכך התחיל הספר "שפט השפטים" (לעיל א', א), שעדיין לא היה מלך בישראל, אבל על ידי הרעב אירע תולדות המלכים. **(יח) ואלה תולדות פרץ**. על שאמר למעלה "ויהי ביתך כבית פרץ" (ד', יב) על שם בועז, ועתה מפרש היאך נולד מפרץ.

(כ) הוליד את נחשון. הוא בן עמינדב למטה יהודה.

³⁴ בכתב היד נוספה האל"ף מעל השורה.

³⁵ בכתב היד: ליה. גירסה זו, כמובן, אינה סבירה כלל. תיקנתי לפי מהד' שפרבר. גם מק-אייבור אינו מעיר על נוסח אחר כלשהו.

³⁶ כך בכתב היד.

³⁷ דבריו כאן הם צירוף של פרפרזה עברית של התרגום עם ציטוט ממש. המקור בתרגום: וְהָיָה נְהָגִין לְמִקְנֵי בֵית יִשְׂרָאֵל חֵד מִן חֲבֵרִיהָ קָדָם סְהָדֵיָא.

³⁸ בנוסחנו: וְיִקְרָא.